

THEDE PALM:

Vem var Östen Undén?

Ambassadör Yngve Möller har skrivit en biografi över Östen Undén, statsråd i flera ministärer från 1917 och framåt, utrikesminister 1924–26 och 1945–62. Det är en välskriven berättelse om en politiker, vars huvudsakliga verksamhet låg på det utrikespolitiska området.

Thede Palm har inte recenserat boken utan diskuterar några punkter, som han menar tillhör en biografi och som inte kommit fram tillräckligt.

Bilden av Östen Undén är komplicerad. Det finns anledning att belysa den från olika håll.

På de sista raderna i sin stora bok "Östen Undén. En biografi" (Norstedts. 576 sid) skriver Yngve Möller, att "Östen Undén förtjänar ett äreminne i svensk historia såsom en av våra f.d statsmän av internationellt format i nyare tid." Om författaren därmed menar, att ett äreminne bör resas över honom, har han ju själv gjort det efter bästa förmåga. Han har samlat ihop allt positivt, som går att säga om Undén, och han har samtidigt undvikit vad dennes politiska motståndare och för den delen också hans egna partivänner framfört av kritik och olika meningar, allt för att Östen Undén skall framstå i klaraste dager.

Väl att märka: Möller har gjort detta på ett klokt sätt. Han har inte påstått att Undén internationellt sett var den störste svenske statsmannen i modern tid. Dag Hammarskjölds namn reser hinder i vägen. Hjalmar Branting – liksom för övrigt också Rickard Sandler – blev högt uppskattad inom den internationella socialdemokratin och inom Nationernas förbund, där han inte bara var inflytelserik utan också populär; det senare något som Undén aldrig skulle komma att uppleva.

Yngve Möller är från början tidningsman, därjämte i många år socialdemokratisk riksdagsman med lång erfarenhet av utrikesfrågor, slutligen utnämnd ambassadör i Washington, fastän han aldrig fick tillträda den tjänsten utan i stället kom till Oslo. Han har alla förutsättningar att kunna skriva en bra bok, vilket han också gjort. Det har blivit en lång berättelse, stödd bl a på Undéns dagbok, som är givande från de tider han förde en sådan, och på brev till vännen Ernst Wigforss när de inte båda samtidigt satt i

Fil dr Thede Palm har varit en av redaktörerna för Svensk Tidskrift.

regering och riksdag.

Även om Möllers bok var välskriven, eller just därför, ger den anledning till diskussion och till några randanteckningar. Möller lägger huvudvikten vid Undéns utrikespolitiska gärning. Därmed blir ett och annat i hans liv förbigånget, vilket ger en viss obalans i vad som avser att vara en biografi. I några fall hade arbetet vunnit om författaren kunnat eller velat engagera sig mera och grävt djupare. Detta gäller framför allt Undéns personlighet. Vem var han egentligen?

Vem var Östen Undén?

Möller och andra som arbetat med och under Östen Undén, har noterat hans stelhet och tillsynes känslolöshet. Ingen gick in till honom för att småprata. När han i utlandet, men även hemma i tjänsten, måste umgås med andra, var det ett problem för hans medarbetare att få honom placerad med någon som han ville tala med. Det påstods att han var blyg "innerst inne". Sådant behöver man inte tro på. En annan man i hans ställning kunde ha varit det men hade inte visat det. Hemligheten med Undén måste snarare ha varit att han känt sig – ofta med rätta – överlägsen andra. Han tog då föga hänsyn till andras känslor.

Under sin utbildning hade han lärt sig att uppträda formellt. Han hade stått i givakt inför häradshövdingar och hovrättsråd, så som man gjorde på den tiden. Som utrikesminister tilltalades han Excellens. För honom själv var detta naturligt och framhävde hans högre ställning. För hans underlydande var det lika naturligt. Han innehade en högt respekterad befattning och det passade honom

att hålla avstånd. Hans efterträdare avskaffade bruket av titeln, vilket var lyckligt: det hade krävt viss självövertinelse att kalla Torsten Nilsson Excellens. Med Ola Ullsten blev användning av den titeln rimligen otänkbar.

Undén lär i privatlivet ha tyckt om att någon gång dansa hambo, men i allt officiellt var han knastertorr. Hade han alltid varit sådan? Yngve Möller går i biografen med lätt hand förbi professorsåren. Under dem var Undén ändå inspektor för Värmlands nation i Uppsala. Att ta emot val till inspektor brukade förutsätta vilja till vänlighet och personlig omsorg om studenter från en gemensam hembygd. Hur skötte han detta och

Det hade krävt viss självövertinelse att kalla Torsten Nilsson Excellens.

hur uppskattades han? Det är inte alldeles betydelselöst att ställa den frågan. Inspektoratet gav en professor många möjligheter att demonstrera sin karaktär.

Undén som chef

En sak som Möller inte precis döljer men som han inte vill framhålla är att Undén var en ganska dålig chef. Han värderade ett antal högre tjänstemän för deras kunskaper och deras sätt att handlägga ärenden: de skulle dock noggrant följa givna instruktioner och inte gå utanför uppdragna linjer. Han tolererade däremot inte sådana som visserligen var begåvade men som höll på egna idéer. Ett exempel var Sven Grafström, högtintelli-

gent och självständig, just en sådan som kunde – och försökte – hävda sig emot Undén. Denne tycks ha hyst en intensiv motvilja mot honom. Som FN-ambassadör avvek Grafström en gång från sina instruktioner, det sägs efter samråd med Boheman i Washington. Undén använde detta fel för att flytta Grafström till Mexico – men i UD visste man ju varför så skedde. Grafström var enligt Möller "obekvämt ur politisk synpunkt", dvs han var alltför USA-vänlig och kritisk mot ryssarna. Det var ett både dubbelty-

Dag Hammarskjöld tillät sig ett både dubbeltydigt och bittert skämt.

digt och bittert skämt som Dag Hammarskjöld tillät sig, då denna varnade Gunnar Jarring för risken att bli förflyttad till Mexico; Jarring berättar i sina memoarer hur han delade FN:s generalsekreterares mening under den sk Libanonkrisen, där Undén såg ett tillfälle att på Hammarskjölds bekostnad kritisera USA, och grundligt misslyckades.

Vid Hammarskjölds död skrev Undén, att han hade känslan av att Hammarskjöld "hyste verklig vänskap för mig". Hur därmed förhöll sig i verkligheten är inte belagt. Hammarskjöld hade nog ingen nära vän i Undén. I brev till Wigforss beklagade denne, att det var en svaghet att Hammarskjöld inte var politiker, riksdagsman och partivän. En annan gång skrev han, att Hammarskjöld varit alltför tillmötesgående mot amerikanerna; kanske hade Boheman påverkat honom. Där framgick också vad Undén an-

såg om Boheman – men honom, kunde inte ens han skicka till Mexico!

Inte heller Christian Günther, utrikesminister i samlingsregeringen 1939–45, hörde till Undéns vänner. Per Albin Hansson hade den gången inte vänt sig till vare sig Sandler eller Undén utan hade föredragit en rutinerad yrkesdiplomat, utan tvivel därför att han lärt känna och uppskatta Günther. Sandler var utsluten efter Ålandsdiplomatins sammanbrott och Undén var inte någon samarbetsman. Resultatet blev att Undén uppträdde som oväntat skarp opponent mot regeringen och inte minst mot Per Albin Hansson. När denne sedan bildade sin partiregering 1945, var Undén närmast självskriven som utrikesminister. Wigforss stödde honom också varmt, vilket betydde mycket. Günther begärde och fick av Per Albin Hansson löfte om Köpenhamn som reträttpost. I Danmark organiserades en oväntad och orättfärdig opinion mot Günther av fd frihetskämpar. Man förmådde kung Christian att direkt hos kung Gustaf motsätta sig valet av ambassadör. Statsministern ansåg med skäl att framfarten från dansk sida var otillständig. Günther drog sig emellertid tillbaka. Undéns mening är inte känd. Men samma år tog han, utrikesminister i Per Albin Hanssons regering, emot en kallelse från Köpenhamns universitet att bli juris hedersdoktor . . .

Wallenberg-affären

Yngve Möller har naturligtvis noterat Undéns svala intresse för människor, eller rättare hans oförmåga att förstå människor. Det demonstrerades under balt-affären: Möller ägnar den en ingående

behandling, som utmynnar i en Ehrenrettung för Undén. Wallenberg-affären behandlar han också. Den missköttes från början. Formellt bar utrikesministern ansvaret för att så litet gjordes. Orsaken var att han trodde på ryssarna och han var upprörd när någon kritiserade dem.

Fallet Wallenberg togs upp på allvar i UD först då Arne Lundberg blev kabinettssekreterare och då med stöd av Tage Erlander. Hur Östen Undén reagerade går Yngve Möller inte närmare in på. Kanske bör det understrykas, att det saknades anledning att påstå att Undén motarbetade försöken att finna och rädda Wallenberg. Men förmodligen trodde han inte på dem.

Den yttersta orsaken härtill var hans förhållande till Ernst Wigforss. Möller har på många ställen återkommit till detta; däri gör han säkerligen rätt. Som ung student kom Undén under direkt inflytande av Wigforss; en åldersskillnad på fem år betydde då mer än man tror. Wigforss var utpräglat radikal och Undén följde efter och detta varade ännu medan båda satt i regeringsställning. Men han följde inte alltid hur långt som helst, och just detta tycks ha blivit en skakande upplevelse för Undén. Wigforss talade hösten 1918 för revolution och var upprörd, nästan hysteriskt kritisk mot Branting. Undén förklarade sitt stöd för Branting i ett 12 sidor långt brev till Wigforss. Man kan säga att detta var hans försök att göra sig fri; helt fri blev han aldrig. Men det är omvittnat, att han längre fram kunde stå fast inför ryska krav på ett sätt som ingen skulle ha tilltrött Wigforss.

I ett mycket egendomligt sammanhang

samarbetade Undén och Wigforss. Vad Möller därvidlag avslöjar är väl inte allmänt känt hittills. Undén skrev anonymt och i största hemlighet ledande artiklar i några socialdemokratiska tidningar och gjorde alltså detta också då han satt i regeringen och bakom ryggen på regeringschefen, vem det var. Under Edéns regering kom ett avslöjande och Edén blev ursinnig. Erlander kanske visste något men ville väl ingenting säga. Wigforss var insatt i detta Undéns privata nöje och reagerade givetvis inte negativt. Men att Undén med sina höga krav på moral och lojalitet i anonyma tidningsartiklar även kritiserade den regering han själv tillhörde, är sensationellt. Förkla-

Inte heller Christian Günther hörde till Undéns vänner.

ringen kan väl vara, att han även härvidlag ansåg sig stå över andra och kunde kosta på sig ett uppträdande, som hans egen chef, statsministern, måste se med stor ovilja.

Undén och Erlander

När det gällde efterträdare till Per Albin Hansson slöt Undén upp med Wigforss mot Gustav Möller: Tage Erlander blev statsminister. Denne kom därmed från början i underläge gentemot sin självständiga utrikesminister. Yngve Möller förefaller vilja släta ut den saken, men motsättningarna kunde i själva verket vara ganska stora.

Det har ansetts och ansågs 1948 att det

var Erlander som eftersträvade ett nordiskt försvarsförbund. När förhandlingarna inte gav resultat, var detta enligt Erlanders egen utsago hans största misslyckande. I Yngve Möllers berättelse får man intryck av att Undén var initiativtagare och Erlanders roll framstår som mindre betydande. Detta kan inte vara riktigt. Undén var visst för ett förbund, nämligen ett som vilade på strikt neutral grund så som Undén bedömde en sådan. Därmed skulle ett vidgat amerikanskt inflytande stoppas. Norrmännen och sär-

Som ung student kom Undén under direkt inflytande av Wigforss.

skilt utrikesminister Lange ville varken ställa sig bakom en svensk utrikesledning eller gå in under en svensk överbefälhavare, vilket var och en insåg måste bli fallet. Det senare skälet ville Tage Erlander inte tala om, men general Swedlund, då försvarsstabchef, fick klara besked. Det förra skälet bör Undén ha känt till och något stöd åt Erlander kunde och ville han inte ge. Statsministern gav sig långt ut i förhandlingar om ett avtal, som hans egen utrikesminister måste ha bedömt som omöjligt. Detta satte sina spår så långt fram som 1966, då Undén äntligen avgick.

Ett annat exempel på hur Undén drev sin egen uppfattning i en känslig fråga är när han inte på nytt ville acceptera Jarl Hjalmarson som delegat i FN, vilket denne redan varit ett par gånger. Undén

förstod naturligtvis, att Erlander kunde vara emot en så provokativ åtgärd mot en partiledare. Undén lät alltså efter en beredning några mindre tunga statsråd bekräfta sitt beslut. Sedan underrättade han Erlander, som hade att välja emellan att begå en orätt mot Hjalmarson eller att desavouera Undén.

Till sist ytterligare ett exempel. I februari 1962 var den första stora uhjälpspropositionen färdig att undertecknas. Det hade stått strid om dess formuleringar mellan statsrådet Ulla Lindström, som tjänstgjorde i UD och stod Östen Undén nära, och Olof Palme, då byråchef i statsrådsberedningen. Den senare hade presenterat en egen proposition, som avsevärt skiljde sig från statsrådets önskningsar. Emellertid hade man enats om en kompromiss, som också innehöll att statsministern mot vedertagen ordning skulle underteckna propositionen. Det behövdes inte mycket förstånd för att begripa, att denna del av kompromissen var riktad mot Ulla Lindström. I beredningen, där Palme var föredragande, tog Undén upp undertecknandet: statsrådet Lindström skötte dessa frågor i UD och borde stå för propositionen. Erlander blev djupt sårad, skrev Ulla Lindström i sina memoarer, och hon tillade att "även en så storslagen människa som Tage Erlander kan alltså någon gång vara småaktig." Så var det ju inte. Statsministern skulle vika för ett av honom föga uppskattat statsråd och detta inför hela regeringen på föranstaltande av utrikesminister Östen Undén. Tror någon att han glömde den situationen?